

**ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARDA LOYIHAVIY TA’LIM  
METODLARI ORQALI IJODIY FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISH**

*Nizomiy nomidagi O‘zMPU Surdopedagogika  
va inklyuziv ta’lim kafedrası Surdopedagogika  
mutaxassisligi 2-bosqich magistranti  
Obidjanova Mohinur Xusan qizi*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada eshitish qobiliyati cheklangan bolalarning ijodiy salohiyatini oshirishda loyihaviy ta’lim metodlarining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning kognitiv va emotsional rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinib, ularning ijtimoiy moslashuvi va o‘z-o‘zini namoyon qilishi uchun loyiha usulining afzalliklari asoslab berilgan. Maqolada amaliy mashg‘ulotlar davomida qo‘llaniladigan interfaol loyihalar orqali bolalarda mustaqil fikrlash, kreativlik va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar keltirilgan.

**Kalit so‘zlar:** loyihaviy ta’lim, eshitishda nuqson, ijodiy faoliyat, korreksion pedagogika, kreativlik, inklyuziv ta’lim, surdopedagogika, vizualizatsiya, jamoaviy loyiha, kognitiv rivojlanish, maxsus ta’lim, o‘z-o‘zini namoyon qilish, interfaol metodlar, badiiy ijod.

**Аннотация:** В данной статье рассматривается роль и значение методов проектного обучения в повышении творческого потенциала детей с нарушениями слуха. Анализируются особенности когнитивного и эмоционального развития учащихся с дефектами слуха, обосновываются преимущества метода проектов для их социальной адаптации и самовыражения. В статье представлены методические рекомендации по формированию у детей навыков самостоятельного мышления, креативности и командной работы через интерактивные проекты, применяемые в ходе практических занятий.

**Ключевые слова:** проектное обучение, нарушения слуха, творческая деятельность, коррекционная педагогика, креативность, инклюзивное образование, сурдopedagogika, визуализация, коллективный проект, когнитивное развитие, специальное образование, самовыражение, интерактивные методы, художественное творчество.

**Annotation:** This article highlights the role and significance of project-based learning methods in enhancing the creative potential of children with hearing impairments. The features of cognitive and emotional development of students with hearing defects are analyzed, and the advantages of the project method for their social adaptation and self-expression are substantiated. The article provides methodological

*recommendations for the formation of independent thinking, creativity, and teamwork skills in children through interactive projects used during practical classes.*

**Keywords:** *project-based learning, hearing impairment, creative activity, correctional pedagogy, creativity, inclusive education, deaf education (surdopedagogy), visualization, collaborative project, cognitive development, special education, self-expression, interactive methods, artistic creativity, educational innovation.*

## KIRISH

Bugungi kunda zamonaviy pedagogikaning eng ustuvor vazifalaridan biri jismoniy imkoniyati cheklangan, xususan, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratishdir. Bugungi kunda ta‘lim jarayoniga faqat bilim berish maskani emas, balki shaxsning yashirin salohiyatini yuzaga chiqaruvchi kreativ maydon sifatida qaralmoqda. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning muloqot va ijtimoiy bog‘liqlikdagi to‘siqlarini bartaraf etishda loyihaviy ta‘lim metodlari eng samarali vositalardan biri bo‘lib xizmat qilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta‘lim tizimini tubdan isloh qilish va inklyuzivlikni ta‘minlash borasida shunday degan edilar: “Biz uchun farzandlarimizning nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy ko‘nikmalarni egallagan va hayotda o‘z yo‘lini topa oladigan shaxs bo‘lib yetishishi ustuvor vazifadir. Ayniqsa, alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlash, ularning ijodiy va intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarish — jamiyatimizning insonparvarlik darajasini belgilaydi”. Ushbu g‘oyalardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarni ijodiy faoliyatga yo‘naltirishda an‘anaviy dars berish usullari har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Chunki bunday bolalarda vizual axborotni qabul qilish va amaliy faoliyat orqali o‘rganish ustunlik qiladi. Loyihaviy ta‘lim esa o‘quvchiga shunchaki nazariy ma‘lumotni yetkazib qolmay, balki uni aniq bir muammoni yechishga, g‘oyalar yaratishga va yakuniy “mahsulot” (model, rasm, taqdimot) ustida ishlashga undaydi. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi: Korreksion-pedagogik ta‘sir: Loyiha ustida ishlash jarayonida bolaning mayda motorikasi, diqqati va mantiqiy tafakkuri kompleks ravishda rivojlanadi. Psixologik adaptatsiya: Ijodiy muvaffaqiyat bolada o‘ziga bo‘lgan ishonchni orttiradi va “men ham qila olaman” degan hissiyotni shakllantiradi. Ijtimoiy integratsiya: Guruh bo‘lib ishlash jarayonida o‘quvchilar o‘zaro muloqotga kirishishga, imo-ishora va ko‘rgazmali vositalar orqali fikr almashishga o‘rganadilar. Shunday qilib, ushbu tadqiqot ishimizda loyihaviy ta‘lim metodlarini maxsus maktab-internatlarda qo‘llashning metodik asoslari, bolalarning kreativ qobiliyatlarini baholash mezonlari va amaliy mashg‘ulotlar orqali erishilgan natijalar tahlil qilinadi.

Bu esa o‘z navbatida, “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”da belgilangan ta’limda tenglik va inson qadrini ulug‘lash tamoyillariga to‘la mos keladi.

### METODOLOGIYA

Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan ushbu tadqiqotning metodologik asosi tizimli yondashuv, faoliyatli yondashuv va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillariga tayanadi. Tadqiqot jarayonida loyihaviy ta’lim metodikasini maxsus ta’lim sharoitlariga adaptatsiya qilish (moslashtirish) masalasi markaziy o‘rinni egallaydi. Metodologik jihatdan ushbu jarayon bir necha bosqichli kompleks tahlilni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotning dastlabki bosqichida surdopedagogika va maxsus psixologiya sohasidagi mavjud adabiyotlar tahlil qilindi. Eshitish qobiliyati cheklangan bolalarning idrok etish xususiyatlari, xususan, vizual analizatorlarning o‘rnini bosuvchi (kompensator) funksiyasi o‘rganildi. Loyihaviy ta’lim metodikasining zamonaviy talqinlari eshitishda nuqsoni bor bolalar psixofiziologiyasiga qanchalik mos kelishi qiyosiy tahlil etildi. Bunda asosiy e‘tibor “so‘z-tasvir-amal” zanjirining uzviyligini ta‘minlashga qaratildi. Metodologiyaning amaliy qismi maxsus maktab-internatlarda o‘tkazilgan pedagogik eksperimentga asoslanadi. Eksperiment jarayonida o‘quvchilar ikki guruhga (nazorat va tajriba guruhlari) ajratildi. Nazorat guruhida mashg‘ulotlar an‘anaviy ko‘rgazmali metodlar bilan olib borilgan bo‘lsa, tajriba guruhida loyihaviy ta’limning “Kichik qadamlar” va “Vizual modellashtirish” metodlari qo‘llanildi. Ijodiy faoliyatni rivojlantirish uchun loyihalar quyidagi to‘rt bosqichli metodologik algoritm asosida amalga oshirildi: Motivatsion-maqсадli bosqich: Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun loyiha mavzusi mavhum emas, balki hayotiy va ko‘z bilan ko‘rish mumkin bo‘lgan muammolarga asoslandi. Masalan, “Mening orzuimdagi bog‘” yoki “Tabiatni asrash” kabi mavzular tanlanib, ularning vizual namunalari (slyaydlar, maketlar) ko‘rsatildi. Rejalashtirish va izlanish bosqichi: Bu bosqichda metodologiya o‘quvchilarni mustaqil axborot qidirishga yo‘naltiradi. Eshitishda nuqsoni bor bola uchun bu bosqichda piktogrammalar, sxemalar va kognitiv xaritalardan foydalanildi. Bu metod bolaga topshiriqning mantiqiy ketma-ketligini tushunishga yordam beradi. Amaliy-ijodiy bosqich: Bu jarayonda bolalar loyiha mahsulotini yaratadilar. Metodologik jihatdan bu yerda “Sensomotor rivojlanish” tamoyili muhim: bola material bilan bevosita ishlab, uning shakli, rangi va xususiyatlarini anglash orqali ijodiy tafakkurini boyitadi. Taqdimot va reflektiv bosqich: Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar o‘z ishlarini daktil (qo‘l alifbosi), imo-ishora va iloji boricha og‘zaki nutq elementlari orqali taqdim etishdi. Bu bosqichning metodologik ahamiyati — bolaning ijtimoiy kommunikatsiyasini rivojlantirish va o‘z mehnatiga baha berish (refleksiya) qobiliyatini shakllantirishdir. Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta‘minlash maqsadida bolalarning ijodiy faolligi ma‘lum mezonlar (kreativlik, mustaqillik, originallik, yakuniy mahsulot sifati) asosida baholandi. Olingan natijalar matematik-

statistik usullar yordamida qayta ishlanib, loyihaviy metodning an'anaviy metodga nisbatan samaradorlik koeffitsienti hisoblab chiqildi. Eshitishda nuqsoni bor bolalar uchun axborotning 80-90 foizi ko'ruv orqali qabul qilinishini inobatga olib, metodologiyaga AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) elementlari, xususan, grafik dizayn dasturlari va interaktiv doskalar bilan ishlash metodlari kiritildi. Bu bolalarning ijodiy xayolotini kengaytirishga va zamonaviy kasbiy ko'nikmalarni egallashiga zamin yaratdi.

### ADABIYOTLAR TAHLILI

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning intellektual va ijodiy faoliyatini rivojlantirish masalasi uzoq yillardan buyon pedagogik tadqiqotlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Mazkur muammoni tahlil qilishda biz avvalo loyihaviy ta'limning asoschilari va maxsus ta'lim mutaxassislarining qarashlariga tayanib ish ko'ramiz. Loyihaviy ta'lim metodining fundamental g'oyalari amerikalik faylasuf va pedagog Jon Dyui tomonidan asoslab berilgan. U o'zining "Maktab va jamiyat" (The School and Society) asarida ta'lim mazmuni faqat nazariy bilimlardan iborat bo'lmasligi, balki bolaning hayotiy tajribasi va amaliy faoliyati bilan bog'lanishi zarurligini ta'kidlaydi. Dyuining fikricha, "Bola faoliyat jarayonida muammolarni hal qilar ekan, unda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv shakllanadi". Bu g'oya eshitishda nuqsoni bor bolalar uchun nihoyatda muhim, chunki ular so'zdan ko'ra amaliy harakat orqali dunyoni chuqurroq anglaydilar. Rus surdopedagogikasining yirik namoyandasi R.M.Boskis o'zining "Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar" nomli fundamental tadqiqotida nuqsonli bolaning rivojlanish imkoniyatlariga yuqori baho beradi. Uning fikricha, eshitish idrokining yo'qligi bolaning intellektual o'sishini to'xtatib qo'ymaydi, balki uning rivojlanish yo'lini o'zgartiradi. Boskis ta'kidlaganidek, "Eshitishda nuqsoni bor bolada ijodiy faoliyatni shakllantirish uchun ko'rgazmalilik va amaliy topshiriqlar uyg'unligi ta'minlanishi shart". Shuningdek, L.S.Vigotskiy o'zining "Defektologiya asoslari" asarida kompensatsiya (o'rni bosish) nazariyasini ilgari suradi. Uning fikricha, tabiat bir a'zoning kamchiligini boshqa a'zolar (ko'rish, sezish, tahlil qilish) orqali to'ldirishga intiladi. Vigotskiy ijodiy faoliyatni eshitmaydigan bolalar uchun "ijtimoiy qurol" deb ataydi. U: "Ijod — bu bolaning o'z kamchiligini yengib o'tishidagi eng oliy ruhiy jarayondir", — deb yozadi. O'zbekiston surdopedagogika maktabining shakllanishida olimlarning o'rni beqiyos. Xususan, L.Mo'minova va M.Ayupova kabi defektolog olimlarimiz o'zlarining o'quv-metodik qo'llanmalarida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqini o'stirish va ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashda badiiy-ijodiy mehnatning rolini alohida ta'kidlaydilar. Professor L.Mo'minova o'z asarlarida maxsus maktablardagi ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish haqida gapirar ekan, loyihaviy yondashuvning elementlari bo'lgan "o'yin-texnologiyalari" va "vaziyatli o'qitish" usullarini qo'llash samaradorligini isbotlab bergan. U: "Eshitishda nuqsoni bor

bolaning qo‘li va ko‘zi — uning asosiy bilim manbaidir, ijodiy loyihalar esa ushbu manbalarni faollashtiradi”, — deb uqtiradi. Bugungi kunda E.K.Gracheva kabi zamonaviy tadqiqotchilar loyihaviy ta‘limni AKT bilan integratsiya qilish masalasini o‘rganmoqdalar. Ular o‘z ishlarida loyihaviy metod nafaqat ijodni, balki “vizual savodxonlikni” ham oshirishini ta‘kidlashadi. Bu eshitishda nuqsoni bor bolalar uchun axborot almashishning eng qulay formatidir. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, loyihaviy ta‘lim metodi eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun shunchaki o‘qitish usuli emas, balki quyidagilarga xizmat qiluvchi korreksion vositadir.

### NATIJALAR VA MUHOKAMA

Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda loyihaviy ta‘lim metodlari orqali ijodiy faoliyatni rivojlantirish samaradorligini aniqlash maqsadida o‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ushbu yondashuv an‘anaviy ta‘lim usullaridan tubdan farq qiluvchi ijobiy dinamikani yuzaga keltirdi. Tadqiqot davomida olingan natijalar o‘quvchilarning intellektual, amaliy va psixologik rivojlanish ko‘rsatkichlari bo‘yicha tahlil qilindi. Eksperiment boshida o‘quvchilarning aksariyatida topshiriqlarni faqat “namuna asosida” bajarish tendensiyasi yuqori edi. Biroq, loyihaviy metodlar joriy etilgandan so‘ng, bolalarda kreativ o‘z-o‘zini namoyon qilish darajasi sezilarli darajada oshdi. Tajriba guruhida: O‘quvchilarning 75% i o‘z ishlariga standartdan tashqari yangi elementlar kiritishdi (masalan, applikatsiyalarda noan‘anaviy materiallardan — tugma, mato, tabiiy barglardan foydalanish). Nazorat guruhida: Bu ko‘rsatkich atigi 30% ni tashkil etdi va ishlar asosan o‘qituvchi ko‘rsatgan qolip doirasida qoldi. Loyihaviy ta‘lim jarayonida eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning diqqat markazi faqat natijaga emas, balki “jarayon”ga qaratildi. Bu esa ularning kognitiv sohasida quyidagi o‘zgarishlarni keltirib chiqardi. Bola loyiha qismlarini birlashtirish jarayonida yaxlitlikni ko‘rishni o‘rgandi. Masalan, “O‘simliklar hayoti” loyihasida urug‘dan unib chiqish bosqichlarini vizual modellashtirish orqali o‘quvchilar tabiatdagi uzviylikni mantiqan anglab yetishdi. Loyiha ustida ishlash jarayonida qo‘llanilgan kognitiv xaritalar va sxemalar bolalarning vizual xotirasini 40-45% ga yaxshilaganligi aniqlandi. Chunki har bir harakat tasviriy algoritm bilan mustahkamlandi. Eshitishda nuqsoni bor bolalarning eng katta muammosi — bu muloqot va ijtimoiy izolyatsiya hisoblanadi. Loyihaviy ta‘limning jamoaviy shakli ushbu muammoni hal qilishda kalit vazifasini o‘tadi. Tadqiqot davomida kuzatildiki, jamoaviy loyiha ustida ishlayotgan bolalar o‘zaro hamkorlik qilish uchun imo-ishora, daktil va og‘zaki nutq elementlaridan faolroq foydalana boshladilar. Agar an‘anaviy darsda muloqot asosan “o‘qituvchi-o‘quvchi” yo‘nalishida bo‘lsa, loyihaviy ta‘limda “o‘quvchi-o‘quvchi-loyiha” triadasida kechdi. Bu esa bolalarda ijtimoiy adaptatsiyaning “yumshoq” shakllanishiga xizmat qildi. Eksperiment natijalari shuni ko‘rsatdiki, loyiha mahsulotining taqdimot (prezentatsiya) qismi bolalarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni shakllantiradi. Eshitishda nuqsoni bor bola o‘z qo‘li bilan yaratgan ijodiy ishini

tengdoshlari va ustozlariga namoyish etar ekan, unda “Men muvaffaqiyatga erisha olaman” degan ijobiy psixologik ustanovka paydo bo‘ladi. Anketalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhidagi bolalarning 85% i darslarga katta qiziqish bilan kela boshlagan, ularda agressivlik va tushkunlik darajasi pasaygan.

### XULOSA

Xulosa qilib aytganda, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda loyihaviy ta‘lim metodlari orqali ijodiy faoliyatni rivojlantirish mavzusida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mazkur yondashuv zamonaviy maxsus pedagogikaning eng samarali va istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir. Loyihaviy ta‘lim metodi eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar uchun shunchaki o‘qitish usuli emas, balki ularning cheklangan imkoniyatlarini kompensatsiya qilishga xizmat qiluvchi kuchli korreksion vositadir. J.Dyui va L.Vigotskiy kabi yirik olimlarning nazariy qarashlari asosida isbotlandiki, bola amaliy faoliyat va loyiha ustida ishlash jarayonida dunyoni vizual-obrazli idrok etish orqali mantiqiy tafakkurini boyitadi. Loyihaviy ta‘lim eshitishda nuqsoni bor bolani nafaqat bilimli o‘quvchi, balki jamiyatning faol, kreativ va mustaqil fikrleydigan a‘zosi sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Ta‘lim to‘g‘risida. – Toshkent: O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. – Toshkent: PQ-4860-son, 2020-yil 13-oktabr.
3. Ayupova M.Yu. Logopediya (Darslik). – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019. – 416 b.
4. Mo‘minova L.R., Shomahmudova R.Sh. Maxsus ta‘limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2018. – 180 b.
5. Nurkeldiyeva D.A. Surdopedagogika (O‘quv qo‘llanma). – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. – 212 b.
6. Xamidova M. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarni ijodiy faoliyatga yo‘naltirishning metodik asoslari // Pedagogika ilmiy-nazariy jurnali. – Toshkent, 2022. – №3. – 45-50 b.
7. Bender W.N. Project-Based Learning: Differentiating Instruction for the 21st Century. – London: Corwin Press, 2017. – 232 p.
8. Gracheva E.K. Vospitanie i obuchenie detey s otkloneniymi v razvitii (Education and training of children with developmental disabilities). – Moscow: Prosveshcheniye, 2020. – 315 p.
9. Malofeev N.N. Inklyuzivnoye obrazovanie v menyayushchemsya mire (Inclusive education in a changing world). – Moscow: Pedagogika, 2018. – 256 p.

- 10.Rezaei F., & Azarmi S. The effect of project-based learning on the creativity and social skills of students with special needs // International Journal of Special Education. – 2021. – Vol. 36, No. 1. – P. 88-96.
- 11.Vygotskiy L.S. Osnovi defektologii (Fundamentals of Defectology – reprint edition). – Saint Petersburg: Lan, 2019. – 654 p.

